

DÖVLƏT ƏHƏMİYYƏTLİ FƏNNİN-İSLAMŞÜNASLIĞIN TƏDRİSİNİN VACİBLİYİ VƏ ONUN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Əsədulla Qurbanov

*Bakı Dövlət Universitetinin
Elmi-Tədqiqat mərkəzinin rəhbəri,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor*

“... Azərbaycanda İslamşünaslıq sahəsində XX əsr demək olar, tamam itirilibdir. Bu işləri görmək üçün Azərbaycanda İslamşünaslıq elmini inkişaf etdirmək lazımdır. Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti və Elmi-Tədqiqat İnstitutları bu sahə üçün xüsusi təşkilatlar, orqanlar, elmi mərkəzlər yaratmalıdırlar... Belə təşəbbüslər olsa, mən onları dəstəkləyəcəyəm, bunlar üçün şərait də yaradacağam. Buna arxayın olun.” (1)

Heydər Əliyev

Açar sözlər: *İslamşünaslıq elmi umumbəşər o cümlədən, Şərq, eləcə də Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikrin aparıcı istiqamətlərindən biridir.*

Ключевые слова: *Исламоведения является один основные направление общие человеческие в том числе Восточные, а также Азербайджанские общественно – философские мысль.*

Key words: *The Islamic science is one of the leading directions of general social-Philosophical thought, including the East, so Azerbaijan.*

Göründüyü kimi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin İslamşünaslıq elmi haqqında söyləyən sahədə yuxarıdakı kəlam xarakterli mahiyyətli önəmli fikrində müstəqil Azərbaycanda ümumbəşəri, o cümlədən Şərq, eləcə də Azərbaycan İctimai-fəlsəfi dünyagörüşünün, təfəkkürünün, məfkurəsinin mühüm tərkib hissələrindən olan İslamşünaslıq elminin inkişafı sferasında Respublikamızın elm və təhsil ocaqlarının, habelə orada çalışan mütəxəssislərin üzərinə çox məsul vəzifələr qoyulmuşdur.

...Ulu Öndər Heydər Əliyev həmin çox qiymətli fikirlərini 1998-ci ildə Bakıda keçirilən **“İslam Sivilizasiyası Qafqazda”** mövzusunda Beynəlxalq simpoziumdakı dərin məna, məzmun və mündərcə kəsb edən tarixi nitqində söyləmişdir. (Bax: Heydər Əliyev. Dinimiz xalqımızın milli –mənəvi sərvətidir. Bakı 1989, səh 47).(2).

... Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdik ki, dünyaşöhrətli ictimai, siyasi və dövlət xadimi olan Heydər Əliyev yuxarıdakı göstərilən önəmli fikri heçdə təsadüfi olaraq deməmişdir. Onun bu fikirləri din, islam və müqəddəs Quran haqqında əvvəllər söylədiyi aşağıdakı ünlü sözlərə əsasən bəyan etmişdir. Aşağıda həmin fikirləri xatırlamaq bizcə yerinə düşərdi.

“İnsanların mənəvi sərvətlərinin hamısından dinin fərqi ondadır ki, o, dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq həmişə insanları dostluğa həmrəyliyə, birliyə dəvət etmişdir”. (3).

“İslam dini əsrlər boyu bizim mənəviyyatımızın əsasını təşkil etmiş, müsəlmanların dünyada layıqlı yer tutmasını təmin etmişdir”.(4).

“Qurani-Şərifin bizə verdiyi tövsiyyə, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzlüyə, doğruluğa, sədaqətə, qəhrəmanlığa, cəsarətə, cəsurluğa dəvət edən tələblərdir, tövsiyələrdir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra xalqımızın mənəvi dəyərləri canlanıb, bərpa edilibdir” (5)

“Qurani-Kərimin bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir.

Biz Azərbaycanlılar bu, sonradan gələcək bütün nəsillərdə tövsiyyə olunur- heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimiz quracağıq” (6).

Bütün bu yuxarıda deyilənlərdən belə bir doğru düzgün məntiqi nəticəyə gələrək, ortaya çox haqlı və təbii sual qoymaq olar. İslamşünaslıq elminin predmeti və onun əhəmiyyəti nədən ibarətdir? Bizcə, doğru, dügün və obyektiv cavabla əlaqədar olaraq, əvvəla, islam dininə və onun əsasını təşkil edən müqəddəs Qurana aşağıdakı tərifləri vermək istərdik.

Birincisi, “İslam dini ümumbəşəri mənəvi dəyərlərin mühüm tərkib hissələrindən biri olan Şərqdə sivilizasiyanın inkişafının, insan təfəkkürü və onun təkamülünün konkret bir mərhələsində- VII əsrin əvvəllərində bəlli bir məkanda Ərəbistan Yarımadasında meydana gələn, planetar miqyaslı ictimai-şüurun bilavsiyə

özünəməxsus, spesifik formalarından sayılan sosial, tarixi hadisə və fenomendir”. (Tərif və Kursiv bizimdir;-Ə,Q.).

“Quran İslam dininin əsasını təşkil edən, təkcə müsəlmanların deyil, dinindən, dilindən, milliyyətindən, cinsindən, irqindən, habelə digər sosial mənsubiyyətlərindən asılı olmayaraq bütövlükdə bəşər övladının müqəddəs stolüstü kitabıdır” (Tərif və Kursiv bizimdir;-Ə,Q.).

...Bəli, İslamşünaslıq elmi yuxarıda kursivlə yazılan təriflərdə ehtiva olunan İslam və Quranı elmlilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımından öyrənən, şərh edən, izahlayan, səciyyələndirən, dəyərləndirən və qiymətləndirilən ümumbəşər o cümlədən Şərq, eləcə də Azərbaycan ictimai-fəlsəfi elmələrindən biridir.

... Ulu Öndər Heydər Əliyevin İslamşünaslıq elminin inkişaf etdirilməsinə dair yuxarıda qeyd olunan qiymətli tövsiyəsindən və göstərişindən sonra bu sətirlərin müəllifinin təşəbbüsü, BDU-nun Böyük Elmi Şurasının qərarı, Respublika təhsil nazirliyinin xüsusi əmrinə əsasən BDU-də 1999-cu ildə İslamşünaslıq Elmi Tədqiqat Mərkəzi yaradıldı. Mərkəzdə təşkilatlanma işi başa çatdıqdan sonra **“Müstəqil Azərbaycanda İslamşünaslıq elminin aktual problemləri”** mövzusunda Respublika miqyaslı elmi-nəzəri və əməli əhəmiyyət kəsb edən konfrans keçirildi. Konfransda bu sətirlərin müəllifinin yuxarıda qeyd olunan adda məruzəsi ətrafında Respublikamızda sözügedən sahədə çalışan tanınmış mütəxəssislər çıxış edərək dəyərli fikirlər, mülahizə və təkliflər söylədilər. tədbirin sonunda konfrans iştirakçıların təklifləri əsasında xüsusi qətnamə qəbul olundu. qətnamədə “Azərbaycanda” İslamşünaslıq elminin tarixi, müasir durumu və perspektivləri adlı xüsusi sənəd bəyan edildi. Mərkəz öz mövcudluğu illəri ərzində sözügedən sahədə bir sıra uğurlu işlər görmüşdür.

...Bir jurnal məqaləsinin həcminə qoyulan tələblər baxımından mərkəz tərəfindən görülən işlərin hamısını sadalamaq istəmirik. Əsas məsələ odur ki, sözügedən sahədə gələcəkdə nə kimi faydalı gərəkli işlər görülməlidir. Diqqəti bu istiqamətə yönəltməyi nəzərdə tuturuq.

Burada qarşıya çox haqlı və təbii suallar çıxır. Bu suallar əsasən aşağıdakılardır.

Birincisi, İslamşünaslıq elminin mahiyyəti və onun əhəmiyyəti, tədrisinin zəruriliyi və vacibliyi nədən ibarətdir.

İkincisi, İslamda sekulyarlaşma, dünyəviləşmə İslamşünaslığın başlıca problemlərindən biri kimi.

İslamşünaslıq elmi, fənni haqqında əsasən aşağıdakı mülahizələrimizi bildirmək istərdik. təxminən bir neçə yüz illik yaşı olan islamşünaslıq elminin Azərbaycanda banisi Mirzə fətəli axundzadə olmuşdur desək zənnimizcə, səhv etmərik.

...İslamşünaslıq elmi yarandığı zamandan, pərvəriş tapdığı dövrdən indiyə kimi, çox ziqzaqlı, enişli – yoxuşlu, paradoksal xarakterli, mahiyyətli bir yol keçmişdir. Başqa sözlə desək, İslamşünaslıq elmi zamanın ideoloji prinsiplərindən asılı olaraq müxtəlid adlar daşımışdır. Məsələn, “Burja İslamşünaslığı”, “Marksis-Leninçi İslamşünaslıq”, “Bolşevik-Komminist-Sovet İslamşünaslığı” və s. həmin göstərilən adlarda olan “İslamşünaslıq elmi” təbiki əsasən siyasi xarakter daşımışdır. bu da məlum bir həqiqət, reallıqdır ki, çox məhsuldar qüvvə olan dünyəvi elm, o cümlədən İslamşünaslıq elmi siyasiləşdirildiyi üçün o, demək olar ki, başlıca mahiyyətini itirmişdir. Məsələn, ölkəmizdə Sovet dönəmində İslamşünaslıq elminə ideoloji – siyasi don geyindirilərək, o, kommunist ideologiyasının mühüm tərkib hissələrindən birinə çevrilmişdir. Halbuki bu, əslində belə olmamalı idi.

...Nə isə, keçək əsl mətləbə həqiqi İslamşünaslıq əslində siyasətdən kənar olmalıdır. başqa sözlə desək həqiqi İslamşünaslıq dini, o cümlədən islam dinini elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımından şərh və izah etməlidir.

...Bəli, həqiqi İslamşünaslıq elmi ümumbəşər o cümlədən Şərq, eləcə də Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikrinin ayrılmaz tərkib hissələrindən birini təşkil edir. “İslamşünaslıq elminin mahiyyətini əsasən aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar. İslamşünaslıq elmi İslam dininin və müqəddəs Quranın mənşəyi, mahiyyəti, meydana gəlməsi səbəblərini, onların fəlsəfəsini, sosiologiyasını, psixologiyasını və fenomologiyasını elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik nöqtəyi nəzərdən öyrənən, araşdıran, izahlayan, dəyərləndirən və qiymətləndirən bir fəlsəfi elmdir”. (Tərif və Kursiv bizimdir; -Ə.Q.).

Bu tərif i slamın əsasını təşkil edən müqəddəs Qurana da şamil etmək olar.

...İslamşünaslıq elmi haqqında yuxarıda qeyd olunan elmi mülahizələrə rəğmən qarşıya daha çox haqlı və təbii sual çıxır. Görəsən İslam şüuru Azərbaycana nə kimi tövhələr vermişdir?

Birincisi, İslam şüuru əsasən VIII əsrdən sonra xalqımızın qədim və zəngin mifoloji, bədii – estetik, əxlaqi-mənəvi, fəlsəfi, hüquqi, iqtisadi, habelə hərbi şüuru ilə bir konteksdə təkamül yolu ilə pərvəriş taparaq formalaşib inkişaf etməyə başlamışdır.

İkincisi, İslam şüuru yuxarıda qeyd olunan zamandan etibarən xalqımızın tarixi yaddaşının pozitiv zəmində bərpa olunmasında əhəmiyyətli yer tutur.

Üçüncüsü, islam şüuru göstərilən dövrdən başlayaraq xalqımızın milli- mənlilik şüurunun təkrar istehsalında mühüm rol oynayır.

Dördüncüsü, islam şüuru qeyd olunan vaxtdan sonra xalqımızın milli mentalitetinin zənginləşməsində aparıcı istiqamətlərdən birini təşkil edir.

Beşincisi, İslam amili xüsusilə 1991-ci ildə ölkəmizdə milli müstəqillik əldə olunandan və həmin ildə suveren Azərbaycanın İslam Konfransı Təşkilatına (indi bu beynəlxalq qurum İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı adlanır) üzv olduqdan, ələxsus da Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev 1993-cü ilin II yarısından sonra Respublikamızın siyasi rəhbərliyinə gəldikdən sonra ölkəmizin beynəlxalq nüfuzu dahada artmışdır.

Altıncısı, ölkəmizdə rəsmi fəaliyyət göstərən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Rus Provaslav İcması, Yahudi Sineqoqu, onların demək olar ki, əksər təmsilçiləri müstəqil ölkəmizdə dünyəvi, hüquqi, demokratik dövlət humanist, sivilizasiyalı və vətəndaş həmrəyliyi cəmiyyəti quruculuğunda fəal iştirak edirlər.

Yeddincisi, müstəqil ölkəmizin dindarları, o cümlədən mütərəqqi fikirli islam ardıcılıları da qeyd olunan dövlətin və cəmiyyətin quruculuğunda əllərindən gələni etməyə çalışırlar.

Əlbəttə, burada, sözügedən məsələ ilə əlaqədar olaraq bu qəbildən olan elmi mülahizələrin sayını da artırmaq da olardı.

... Ötən əsrin 80-ci illərinin əsasən II yarısından, başqa sözlə desək keçmiş SSR –nin ilk və son uğursuz prezidenti M.S. Qarabaşov sovetlər ölkəsinin başına keçdikdən sonra sovet İttifaqı başda olmaqla dünya sosializm sisteminə daxil olan məmləkətlərdə o cümlədən Azərbaycan Respublikasında nisbətən az məhdud anlamda obyektiv daha çox mənada isə subyektiv amillər nəticəsində mütərəqqi bəşəriyyətin inkişafında bilavasitə özünəməxsus mərhələ təşkil edən rol oynayan sosializm və onun mahiyyətindən irəli gələn kommunist ideologiyası zamanın gərdisinə duruş gətirə bilməyib, tarixin arxivinə köç etdilər. Əsasən bundan sonra demək olar ki, mənəvi həyatın bütün sahələrində olduğu kimi ideologiya, milli – mənəvi dəyərlər, milli məfkurə sferasında da əks istiqamətdə köklü, radikal dəyişikliklərdə baş verdi, vakuum boşluqları yarandı.

... Müstəqil dövlətimizin qeyd olunan sahələrdə baş verən boşluqları aradan qaldırmaq sahəsində apardığı obyektiv, uğurlu, siyasəti nəticəsində mühüm və köklü nailiyyətlər əldə edildi. Bu nailiyyətləri daha da artırmaq üçün hər şeydən əvvəl hüquqi baza əsaslar yaratmaq tələb olunurdu. 1995-ci ilin 12 noyabrında ümumxalq səsverməsi referendum vasitəsilə müstəqil dövlətimizin ilk demokratik konstitusiyası qəbul olundu. Həmin konstitusiyada dövlət-din münasibətləri, vicdan, dini

etiqat azadlıqları qanunvericiliklə təsbit olundu. Bu baxımdan Konstitusiyamızın 18,48, 71 və digər müvafiq maddələrində ehtiva olunan müddəalar diqqəti xüsusilə cəlb edir. Yeri gəlmişkən, yuxarıda qeyd olunan maddələrin mətnlərini yada salmaq, xatırlamaq, onları elmilik obyektivlik, məntiqilik, və dünyəvilik baxımından şərh etmək istərdik. “Din və Dövlət” adlı 18 –ci maddədə deyilir:

“I. Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır. Bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir.

II. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin yayılması və təbliği qadağandır.

III. Dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır.” (7).

Göründüyü kimi bu maddə də qanunçuluqla təsbit olunmuş müddəaları müasirlik baxımından şərh etməyə ehtiyac vardır. “Müasir” lik deyəndə biz hər şeydən əvvəl, qloballaşmanı nəzərdə tuturuq. Yeri gəlmişkən müasir dövrə yəni XXI əsri xarakterizə etmək, onu səciyyələndirmək, daha doğrusu XX əsrdən fərqləndirmək lazımdır. Əgər XX əsr bəşər tarixinə elmi texniki inqilab əsri kimi daxil olmuşdursa, XXI əsr ondan mahiyyətə köklü surətdə fərqlənir. Başqa sözlə desək, hazırkı XXI əsr qloballaşma, İnteqrasiya informasiya və kommunikasiya texnologiyaları proseslərinin geniş vüsət aldığı bir əsr kimi bəşər tarixinə daxil olmuşdur. Odur ki, Konstitusiyamızın 18-ci maddəsində qanunçuluqla təsbit olunmuş bəzi müddəalara bu baxımdan yanaşmaq lazımdır.

Əvvəla, qeyd etmək istərdik ki, 18-ci maddənin adfı dəyişilməlidir. Olmalıdır: “Dövlət və Din”. Bu, qeyd olunan maddənin birinci bəndinin mahiyyətindən irəli gəlir.

İkincisi, həmin maddənin II bəndində ehtiva olunan fikir xeyli dərəcədə ziddiyyətli xarakter daşıyır. Sübut. Təxminən 40-50000 illik tarixə malik olan dinin mövcudluq təcrübəsi göstərir ki, heç bir monoteys (təkallahlılıq) dinin, o cümlədən xüsusi ilə İslam dini insan ləyaqətini alçaltmamış və insanpərvərlik prinsiplərinə zidd ola bilər. Bu, teoloji, yəni ilahiyyat baxımından da, dünyəvilik nöqteyi nəzərindən də belədir. Burada qarşıya daha bir çox haqlı və təbii sual çıxır. 18-ci maddənin II bəndi necə yazılmalıdır? Cavab: bu fikrin aşağıdakı redaksiyada yazılması daha məqsədə uyğun olardı.

“Ayrı-ayrı dinlərdə olan bəzi ayin və mərasimlərin icrası zamanı insan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan hallara yol verilə bilməz”. Bu, həm inzibati yolla daha çox iş ictimai rəyin təsiri ilə aradan qaldırıla bilər.

Bəli, ayrı-ayrı dinlərdə bəzi ayin və mərasimlərin icrası zamanı insan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan hallara yol verilir. Məsələn, xristianlığın ayrı-ayrı qollarına aid ain və mərasimlərin icrası zamanı bunlara daha çox təsadüf olunur. Həmin ayin və mərasimləri icra edən bir çox dindarlar qapalı həyat tərzli (monast) keçirirlər. belələri bir çox hallarda bu dünyanın bəzi maddi və mənəvi nemətlərindən imtina edir, hətta evlənmir, ailə həyatı qurmurlar. Yaxud buddizimdə, iudaizmdə habelə digər bu yönlü dinlərdə elə ayin və mərasimlər vardır ki, onların icraçıları Allaha qovuşmaq üçün bədənlərinə fiziki işgəncə, əzab, əziyyət verir, hətta intihara, özudə bəzən kütləvi şəkildə intihara yol verirlər. Və ya götürək islamın məhərrəmlik mərasimini. Şiə mənəb dindarlardan müəyyən qismi Məhərrəmiyin 10-cu Aşura günü, əsasən məsciddə başlarını yarır, sinələrini döyür, qançınlayənə qədər kürəklərinə zəncir vururlar. Sual olunur. Bütün bu yuxarıda deyilənlər insan ləyaqətini alçaldan və insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan hallar deyilmi? Əlbəttə.

Üçüncüsü, 18-ci maddənin III bəndinin tələblərinə bir çox hallarda tam mənasında riayət olunmur. Başqa sözlə desək, dövlət təhsil sisteminə aid olan müxtəlif təmaüllü məktəblərdə, o cümlədən ali məktəblərdə “Dinşünaslıq” və “İslamşünaslıq” fənnləri tədris olunmur. Bu, sözügedən sahədə çox ciddi nöqsandır. Müşahidələr göstərir ki, ali məktəblərin məzunları içərisində vəhhabiliyin və nurçuluğun təsirinə məruz qalan, hətta Suriyada döyüşə gedənlərin əksəriyyəti məhz ali məktəblərdə “Dinşünaslıq” və “İslamşünaslıqdan” elmi biliklər almayanlardır.

...İndi isə konstitusiyamızın 48-ci “Vidən azadlığı” adlanan maddənin şərhinə keçmək istərdik. həmin maddədə deyilir:

“I. Hər kəsin vidən azadlığı vardır.

II. Hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

III. Dini etiqad və əqidə hüquq pozuntusuna bəraət qazandırır”. (8).

Göründüyü kimi, bu maddənin mətnində didaksiya xarakterli dəyişikliklərə və əlavələrə ehtiyac vardır. Məsələn, bizcə, yaxşı və daha məqsədə uyğun olardı ki, həmin maddə aşağıdakı redaksiyada yazılsın.

“I. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının vidən azadlığı vardır.

II. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə, o cümlədən xüsusilə islam dininə təkbaşına və ya kollektiv şəkildə etiqad etmək yaxud həqiqi ateizmə inam bəsləmək, onu

elmlilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımından təbliğ etmək və ayaymaq hüququ vardır.

III. Monoteys dinlərə o cümlədən islam dininə aid ayin və mərasimlərin yerinə yetirilməsi ictimai qaydanı pozmursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyildirsə, həmin vətəndaş azaddır, sərbəstdir. Bu, onun şəxsi işidir.

IV. Dini etiqad və əqidə ateizm təbliğatı hüququ pozuntusuna bəraət qazandırmır.” (9).

Həşiyə 1. Həqiqət naminə qeyd etmək istərdik ki, Respublikamızda həqiqi ateizm mövqeyində duran, yəni sözün sağlam mənasında ateist əqidəli insanlar az deyildir. Onlarında vicdan azadlığı vardır.

Həşiyə 2. Burada bir məntiqi analogiya gətirmək zənnimizcə, yerinə düşərdi. Bizcə, misionerlərdən, dini təxribatçılıqdan, seferatçılardan, vəhhabilərdən, nurçulardan habelə bu qəbildən olanlardan təmiz, saf, ateistlər daha yaxşıdır.

Həşiyə 3. “Ateizm”, doğrudur, lüğəti mənası “a” inkar şəkilçisi latınca “teos” Allah deməkdir. Yəni ateizim Allahın inkar etmək deməkdir. Bu, “Ateizm” sözünün lüğəti mənasıdır. Yeri gəlmişkən həqiqət naminə qeyd etmək istərdik ki, hazırda Allahı şüurlu şəkildə inkar edən şəxsə demək olar ki, təsadüf olunmur. sözü gedən sahədə aparılan sosioloji müşahidələr göstərir ki, bəzi yalançı dindarlardan fərqli olaraq dinə etiqad etməyən və ya laqeyd münasibət bəsləyən ateistlər vətənə, millətə, dövlətə sədaqətlə qulluq edirlər.

... Və ya götürək konstitusiyamızın **“İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı”** adlı 71-ci maddəsinə. Həmin maddədə deyilir:

“I. Konstitusiyada təsbit edilmiş İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur.

II. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə almaq şərti ilə qismən və müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquq və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir.

III. Yalnız müharibə, hərbi vəziyyət və fəvqəladə vəziyyət, habelə səfərbərlik elan edilərkən insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə almaq şərti ilə qismən və müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquq və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir

IV. Heç bir halda heç kəs din, vicdan, fikir və əqidəsini açıqlamağa məcbur edilə bilməz və bunlara görə təqsirləndirilə bilməz.

V. Bu konstitusiyanın heç bir müddəası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş müddəakimi təsvir edilə bilməz.

VI. Azərbaycan Respublikasının ərazisində insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları bir başa qüvvədədir.

VII. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisləri məhkəmələr həll edir.

VIII. Heç kəs törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır. Hüquq pozuntusu törədildikdən sonra yeni qanun bu cür hərəkətlərə məsuliyyət aradan qaldırılmışsa və ya yüngülləşdirilmişsə yeni qanun tətbiq edilir". (10)

Yuxarıda qey olunan hər 3 maddənin müddəalarında ehtiva oluna fikirlərdən göründüyü kimi müstəqil ölkəmizin ilk demokratik konstitusiyası qəbul edilərkən, sözügedən sahədə dünya konstitusiya quruculuğu təvrübəsindən müəyyən istisnalar nəzərə alınmazsa səmərəli və məqsədyönlü şəkildə istifadə olunmuşdur.

Əgər 1-ci yəni 18-ci maddənin I bəndində çox haqlı və düzgün olaraq göstərilmişdir ki, müstəqil Azərbaycan Dövləti ölkəmizdə rəsmi fəaliyyət göstərən dini qurumların daxili işlərinə qarışmır, öz növbəsində həmin dini qurumlar da sözügedən sahədə dövlətimizin xarici və daxili siyasətinə müdaxilə etmirlər.

Yeri gəlmişkən vicdan azadlığı ilə bilavasitə bağlı belə bir məntiqi analogiya gətirmək istərdik. Əgər günəşli aydın bir havada bir damla saf, təmiz bulaq suyu billur qabda necə görünürsə konstitusiyamızda da dinə münasibətdə bu və ya digər dərəcədə fərqlənən, bütün vətəndaşların hüquqları bax, beləcə qanunvericiliklə təsbit olunmuşdur. Başqa sözlə desək, dinə münasibətdə dövlətimiz düzgün siyasət yeridir.

...Müstəqil dövlətimizin sözügedən sahədə apardığı obyektiv, uğurlu siyasət nəticəsində mühüm və yeni- yeni nailiyyətlər qazanılmışdır. Yeni məscidlər, kilsələr, kixalar, məbədlər, sineqoqlar tikilmiş dindarların istifadəsinə verilmişdir. Köhnələri bərpa edilib din islam ardıcılarının ixtiyarına verilmişdir. Müstəqil ölkəmizdə həcc ziyarətinə hədib gələnlər ildən ilə durmadan artır. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdik ki, bu səfirlərin müəllifidə Ulu Öndər Heydər Əliyevin tövsiyəsi ilə 1998-ci ildə Müqəddəs Məkkə Mədinəni ziyarət edərek, həm rəsmi, həm də mənəvi haqqı statusunu almışdır.

...Sülh, mehribanlıq, dözümlülük dini olan islamın əsasını təşkil edən müqəddəs Quran dünyaşöhrətli akademiklər, şərqşünaslar Ziya Bünyadov və Vasif

Məmmədəliyev tərəfindən tərcümə olunaraq tükənməz mənəvi sərvət kimi Respublikamızın islam ardıcıllarının istifadəsinə verilmişdir.

...Sözügədən şahədə yüksək ixtisaslı milli mütəxəssislər hazırlamaq sferasında bir sıra mühüm işlər görülmüşdür. Belə ki, Bakı Dövlət Universitetində İslamşünaslıq Elmi Tədqiqat Mərkəzi, Akademiyamızın Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda Dinşünaslıq və Mədəniyyətin aktual problemləri, İnsan Hüquqları İnstitutunda din və ictimai təhlükəsizliyi yaradılmışdır. Bunlardan savayı sözügədən sahəyə aid müdafiə şuralarında bu niyyətlə çalışanlar yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlanır.

... BDU-nun nəznində fəaliyyət göstərən İslamşünaslıq Elmi Tədqiqat Mərkəzi fəaliyyətə başladığı 1999-cu ildən bəri Respublikamızda “İslamşünaslığın aktual problemləri” mövzusunda müntəzəm olaraq konfranslar keçirir, ölkədə dini durumun vəziyyəti, islam terrorçuluğun əleyhinədir və s mövzularda sistemli olaraq intellektual və emosional səpgili tədbirlər həyata keçirir, dövrü mətbuatda, efrdə, ekranda, internetdə maraqlı çıxışlar edir, kütləvi maarifçilik karakterli kitablara hazırlayıb çap etdirir.

Mərkəzin rəhbərinin çap etdirdiyi (2000-ci il) “Beynəlxalq münasibətlərdə din islam amili” adlı iri həcmli dərslik tələbələrin istifadəsinə verilmişdir.

...Mərkəzin rəhbəri İslamşünaslığın aktual problemləri barədə təkcə ölkəmizdə deyil onun hüdudlarından çox çox uzaqlarda da maraqlı məruzələrlə çıxış edir. Bu baxımdan onun İran İslam Respublikasında (2010), Bolqarıstandakı (2011) Beynəlxalq simpoziumdakı məruzələri xarici ölkələrin mütəxəssisləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu sətirlərin müəllifi xaricdə İslam problemlərinə o cümlədən Azərbaycan İslamşünaslığın aktual məsələlərinə beynəlxalq tədbirlərdə ölkəmizi ləyaqətlə təmsil etmişdir.

...Əlbəttə, son illərdə ölkəmizdə islamşünaslıq elminin inkişafı sahəsində görülən uğurlu işlərdən əldə edilən nəəliyyətlərdən daha ətraflı bəhs etmək olardı. Lakin hesab edirik ki, sözügədən şahədəki müvəffəqiyyətlərimizi bizim əlimizdən alan yoxdur. Məhz buna görə də sözügədən şahədə görüləsi işlərimiz daha çoxdur. Sual oluna bilər. Görüləsi mühüm, vacib gərəkli işlər hansılardır? Bunlar hansılardır? Bunlar əsasən aşağıdakılardır.

Birincisi, İslamın, müqəddəs Quranın ümumbəşəri mənəvi dəyərləri əhali arasında islamşünaslıq elmini maarifçilik yolu ilə dövrü mətbuatda, efrdə ekranda və internetdə müntəzəm olaraq işıqlandırmaq.

İkincisi, dövlət və özəl təhsil sistemindəki bütün məktəblərdə, o cümlədən xüsusilə, təmaülündən, profilindən asılı olmayaraq Dinşünaslıq və İslamşünaslıq fənnlərinin (54 saat – 30 saat müəhazirə, 24- saat seminar məşğələsi) tədrisi çox faydalı olardı. Burada nəzərə almaq lazımdır ki, təhsil ümumxalq, ümumdövlət və mühüm stateki əhəmiyyət kəsb edən bir prosesdir, sistemdir. Bu, çox vacib və zəruri olan dövlət əhəmiyyətli bir məsələdir.

Üçüncüsü, çox-çox təəssüflər olsunki, yaşadığımız hazırki XXI əsrdə qloballaşma, integrasiya, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları proseslərinin geniş vüsət aldığı indiki dövrdə ölkəmizdə dini misionerlik, radikalizm, seferatizm, terrorçuluq, fanatizm, fatalizm, asketizm, mistizm, mövhumat, xurafat, vəhhabilik, nurçuluq və s. bu kimi çox zərərli yad təriqətlər, mənfi meyillər güclənmişdir. Dinşünaslıq, İslamşünaslıq yuxarıda sadalanan həmin mənfi halların elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımından aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Bax, bu, çox vacibdir.

Dördüncüsü, çox ciddi narahatlıq doğuran hallar bundan ibarətdir ki, bəzi məmurlar arasında korrupsiya, rüşvətxorluq, özbaşınalıq, harınlıq, iti nəfislilik, onların övladları arasında narkomaniya, qudurğanlıq və s. bu kimi mənfi hallar baş alıb gedir. Əgər həmin qəbildən olan məmurlar və onların övladları islamın Müqəddəs Quranın ümumbəşəri mənəvi dəyərləri ilə silahlandırılmaqda dinşünaslıq və islamşünaslıq elmləri tükənməz mənəvi sərvətlərdəndir.

Beşincisi, cəmiyyətimizdə azda olsa, mövcud olan mənfi hallardan biri də ondan ibarətdir ki, maddi vəziyyətlə əlaqədar olaraq azyaşlı qızlar təhsildən ayrılaraq az savadlı valideynləri tərəfindən ailə həyatı qurmağa məcbur olurlar. Bu, eyni zamanda ümumbəşəri mənəvi dəyərlərə zərər vurur. Burada ümumbəşəri mənəvi dəyərlərin mühüm tərkib hissələrindən olan ictimai şüurun bilavsiə özünəməxsus sfesifik formalarından sayılan dini-islami şüurun əsaslarına yiyələnməkdə dinşünaslıq və islamşünaslıq elmləri xüsusi əhəmiyyətə malikdirlər.

Altıncısı, sözügedən sahədə ümumi işimizin mənafeyi naminə yaxşı və faydalı olardı ki, akademiyaımızın müvafiq institutlarının birində habelə BDU-də **“Dinşünaslığın və İslamşünaslığın aktual problemləri”** şifrəsi üzrə müdafiə şuraları yaradılsın. Bu sözügedən sahədə yüksək ixtisaslı milli mütəxəssis kadrların hazırlanmasında çox faydalı olardı. Çünki kadr hər şeyi həll edir.

Biz yuxarıda “Sekulyarlaşma” anlayışını işlətdik. İndi də bir neçə kəlimə həmin məfhumla əlaqədar olaraq onunla bağlı bəzi fikirlərimizdə bildirmək istərdik. “Sekulyarlaşma” (latınca Sekularist sözündən olan lüğəti mənası dünyəviləşmə

deməkdir). Başqa sözlə desək dində olan bəzi zərərli ayin və mərasimlərdən, o cümlədən mövhumatdan xurafatdan, fanatizmdən, fatalizmdən, asketizimdən, mistikadan, dini radikalizmdən, seferatçılıqdan, ayrışeçkilikdən, vəhhabilikdən, misionerlikdən, nurçuluqdan və s bu kimi mənfi halların təsirindən xilas olub, ümumbəşəri mənəvi dəyərlərə sahib olmağın yollarını üsullarını, forma və metodlarını elmlilik, obyektivli, məntiqilik və dünyəvilik baxımından şərh və izah edir. Təsadüfi deyildir ki, bu sətirlərin müəllifi sekulyarlaşma ilə əlaqədar olaraq çoxsaylı əsərlər yazıb çap etdirmişdir. O, hətta **“Azərbaycan kəndlisinin şüurunda sekulyarlaşmanın xarakterik xüsusiyyətləri”** mövzusunda namizədlik, **“Milli və millətlərarası münasibətlər kontekstində sekulyarlaşmanın xarakterik xüsusiyyətləri”** mövzusunda doktorluq dissertasiyaları yazıb müdafiə etmişdir.

Əlbəttə, bu qəbildən olan elmi mülahizə əməli əhəmiyyət kəsb edən tövsiyyə xarakterli təkliflərin sayını artırmaqda olardı.

Əmin olmaq istərdik ki, yuxarıda qeyd olunanların həyata keçirilməsi sahəsi ilə və bilavasitə məşğul olan rəhbər orqanlar, o cümlədən xüsusilə Respublikamızın Təhsil nazirliyi lazımı tədbirlər görəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev dinimiz xalqımızın milli –mənəvi sərvətidir. Bakı 1999. səh 47.
2. Heydər Əliyev mütəqillik yolu, Bakı 1999. səh 77-78, 81-82, 93-94.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (əsas qanun) Bakı 1996. səh 8, 16, 22.
4. Əsədulla Qurbanov, Nəzəri Dinşünaslığa giriş, Bakı 1994.
5. Əsədulla Qurbanov, Nəzəri Dinşünaslığa giriş, Bakı 1996.
6. Əsədulla Qurbanov, Beynəlxalq münasibətlərdə din islam amili, (dərslük) Bakı 2000
7. Əsədulla Qurbanov, Azərbaycanda Sekulyarlaşma, Bakı 1999.
8. Əsədulla Qurbanov, İslam və Heydər Əliyev fenomeni, Bakı 2006.
9. Əsədulla Qurbanov, İslamşünaslığın aktual problemləri, Bakı 2005.
10. Əsədulla Qurbanov, İslamşünaslıq fənninin tədrisinin vacibliyi, Bakı “Təhsil” jurnalı 2013.

XÜLASƏ

Müəllif məqalədə müstəqil Azərbaycan dövlət təhsil sistemində islamşünaslıq fənninin əhəmiyyətindən, islamşünaslıq elminin ümumbəşəri, o cümlədən Şərq, eləcə də Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikirlərin aparıcı istiqamətlərindən biri olduğu elmi nəzəri cəhətdən əsaslandırılır.

РАЗУМЕ

Автор в стати обосновывается, что исламоведение является один из основные направление, общее человеческих, в том числе Восточные, а также Азербайджанские общественно – философские мысль.